

گۆرانی چێژی ئیستاتیکی له دو گۆرانیی هاوچهرخى كوردیدا

ناشنا عمر حمه عزیزا^۱ - ناصر هاشم بدن^۲ - سهنگه ر قادر شیخ محمد^۳

sangar.shekhmohammad@su.edu.krd Nasserbadane60@gmail.com Ashna1982.tv@gmail.com

^۱بهشی موزیک، کۆلیژی هونهره جوانهکان، زانکۆی سهلاحهددین، ههولێر، ههریمی کوردستان، عێراق.

^۲بهشی موزیک، کۆلیژی هونهره جوانهکان، زانکۆی بهسره، بهسره، عێراق.

^۳بهشی زمانی کوردی، کۆلیژی زمان، زانکۆی سهلاحهددین، ههولێر، ههریمی کوردستان، عێراق.

پوخته

مروّف بونه وهرێکه ههردهم چهزی له گۆرانهکاریهی و بهردهوامیش ئارهزوی تاقیکردنهوهی شتی نوێی ههیه، له بهرئهوهی هونهریش زۆربهی کات په یوه نندیی راسته وخۆی له گهله گۆرانهکاریهی کومه لایهتی و دهرونییه کانه که دهبنه مایهی دروستبونی گۆرانی چێژی هونهری لای تاک، ئهوهش وا دهکات ئهوهی تاکیک له پوی هونهرهوه دوینی ئارهزوی لیبوه به گشتی و له ناویاندا موزیک و گۆرانی به تایبهتی، ئهمرۆ په تیبیکاتهوه و بهدوای ستایل و ئهزمونکردنی دهبرینی هونهریکی نویدا بگه پیت. ئهم توێژینه وهیه به ناو نیشانی (گۆرانی چێژی ئیستاتیکی له دو گۆرانیی هاوچهرخى كوردیدا) نوسراوه. ئامانج لێی، دهرخستنی ئهوه ئایا ئهم دو گۆرانییهی که نزیکه ی بیست سال مهودا ههیه له نیوانیاندا، له پوی تیکست و میلودی و ریتم و ستایلهوه چ گۆرانهکاریهی کیان به سهردا هاتوه، تا چهند په نگه دهوهی چێژی تاکى كوردن له سهردهمه کهی خۆیاندا. گرنگی بابهته که له وه دایه که پرسى چێژ له هونهر، به تایبهتی له گۆرانیی و موزیکی هاوچهرخى كوردیدا پرسى کهی جهوه ریهی و له قسه کردن له بارهی، نابى له ههچ کارى کهی هونهری ئهم پرسه فهرامۆش بکریت، ئهم توێژینه وهیه به وردی کار له بارهی بایهخی چێژه وه دهکات له کارى

هونهري به گشتي و هونهري موزيک و گوراني هاوچهرخ به تايبه تي. ئەم تويزينه وهيه جگه له پوخته و پيشه كي- له سي بهش پيکهاتوه، بهشي يه کهم ته رخانکراوه بو چوارچيوه ي گشتي تويزينه وه، بریتيه له (کيشه و گرینگی تويزينه وه، ئامانجی تويزينه وه، سنور و کهرسته ی تويزينه وه، پیناسه ی زاراهکان)، له بهشي دوه مدا چوارچيوه ی تيوري پۆلینکراوه بو چه ند ته وه ريک، بریتيه له (چيژي ئيس-تاتيکی و جوړه کانی، گوران له چيژي ئيس-تاتيکیدا، پيکهاته ی گورانی و کرنولوژيا ی گوران له گورانی کورديدا)، بهشي سييه م ته رخانکراوه بو چوارچيوه ی جيبه جيکردنی شيکاري تويزينه وه که پيکهاتوه له (نواندن و شيکردنه وه ی نمونه کان، شيکردنه وه ی تيکست و پراکتیکی موزيک)، پاشان ئەم تويزينه وهيه به خستنه روی ئەنجام و لیستی سه رچاوه کان کوتايی ديیت.

کيله وشه کان: چيژ، ئيستاتيکا، گوران، هاوچهرخ، گورانی کوردي.

بهشي يه کهم:

۱- پيشه کی

پرسی گورانی چيژ پرسیکی فره ره ههنده و لایه نی کهم ههر دو لایه نی کومه لایه تی و دهرونی کاریگه ری زور و راسته وخوی له سه ر ئەو گورانانه ههيه که له چيژي تاک روده دن. له بهرئه وه ی رهوتی ژيان خيرايه، ئیستا له ماوه ی دو دهیدا به تهواوی و به زهقی ههست به گورانه کان دهکری.

۲-۱ ناویشانی تويزينه وه:

ناویشانی ئەم تويزينه وهيه (گورانی چيژي ئيستاتيکی له دو گورانی هاوچهرخی کورديدا)يه. گورانی چيژي ئيستاتيکی پرسیکی گرنگی ناو دنیای رهخنه و ئيستاتيکاييه، چونکه دیاردهيه که حهتمه ن روده دات و له هه مو قوناغیکدا مۆرک و خهسله تی تايبه ت به خوی ده بییت.

۳-۱ کيشه ی تويزينه وه:

- بوچی چيژي ئيستاتيکی تاک و کومه لگه دهگوریت، ئایا له ماوه ی بیست سالدا چيژي ئيستاتيکی تاکي کورد گوراه؟ به چ ئاراسته يه ک؟ به رهو کوئ ده چيیت؟

- شاعیر و هونه رمه ندی گورانیبيژ و موزیکژهن بو ئاماده ن له ئاستی داهینانه کانی خویان بیننه خواره وه تا گوئگري زیاتر وه ده سته بنه ن؟

۴-۱ گرنگی و بايه خی تويزينه وه که:

هونه ر به گشتی و گورانی به تايبه تی گورانیا ن به سه ردا دی و له گه لیشدا گورانی و چيژي گوئگر کاریگه ری دوسه ره له يه ک ده که ن. ئەم تويزينه وهيه باسی ئەم گورانکاریيه دوسه ره يه ده کا که له گورانی کورديدا رویداوه و دهيه وی بگاته ئەو ئەنجامه ی ئاخو گورانه کان ئەرینین یان نه ریني.

• پرسى چيژ له هونەردا، پرسىكى جەوهەرييه و له قسەکردن لەبارەى هيج كاريكى هونەرى نابى ئەم پرسە ناديدە بگيرى، ئەم تويزينهوهيه به وردى كار لەبارەى بايهخى چيژ دەكات له كاري هونەرى به گشتى و هونەرى موزيك و گۆرانى هاوچەرخ به تايهتەى.

• ئەو گۆرانانە دەخاتەرۆ كه له چيژى تاك و كۆمەلگەى كوردى له ماوهى دو دەيهدا پويانداوه.

• بهپي ئەو تيۆرانەى له گۆرانى چيژى ئيسـتاتيكيدا قسەيان لەبارەوه دەكرى، دەيسـلمينيت كه نهوه جياوازهكانى ناو كۆمەلگەى كوردى ئارەزوى چ جۆره موزيك و گۆرانىيهك دهكەن.

٥-١ ئامانجى تويزينهوهكه: وهلامدانهوهى ئەم پرسىارانەى خوارهوه ئامانجى تويزينهوهكهمانه:

• ئايا ئاستى تىكست له روى ئىستاتىكا و زمان و فۆرمهوه لهيهك جياوازن و كامەيان زياتر چيژ به گوڤگر دەدات؟

• هەردو گۆرانىيهكه له روى ستايل و مهقام و ريتم و ميلۆدىيهوه چ جياوازيهكيان ههيه و لهماوهى نيوانياندا چ گۆرانكارىيهك بهسەر پهگهزهكانى گۆرانىيهكاندا هاتوه و هۆكارى گۆرانكارىيهكان كامانەن؟

٦-١ سنور و كههستهى تويزينهوهكه:

سنورى بابەت: كار لهسەر دو گۆرانى كوردى كراوه كه يهكيان گۆرانى زهكەريا عەبدولاييه و ئەوهى ديكەشيان گۆرانى نهقيد زەردىيه.

سنورى شوين: (هەريمى كوردستان) - پشت بهسته به سەرچاوه زانستىيهكان - له هەلبژاردنى نمونهى گۆرانىيهكانى پشت به تۆره كۆمەلایهتتیهكان - كهناى (يوتوب) بهستراوه.

سنورى كات: ٢٠٠١ - ٢٠٢١

٧-١ ميتۆد و مۆدیل و تيۆرى پهپهروكراو: سهبارەت به ريبازى تويزينهوهكه (وهسفى شىكارى)يه، پشت

بهستراوه به ميتۆدى چۆنايهتى (qualitative) كه به سود وەرگرتن له كتيب و سەرچاوهكان، وهسفى دياردهيهك يان روداويك يان شتىكى ديارىكراو دهكات، دواتریش جيبهجيكردى لهسەر دو نمونهى جياواز كه كاري سەر به دو دهيهى جياوازن.

٨-١ بهشهكانى تويزينهوهكه: جگه له پوخته و پيشهكى تويزينهوهكه له سى بهش پىكهاتوه: بهشى يهكەم

بريتىيه له چوارچيوهى گشتى تويزينهوهكه، بهشى دوهم پۆلینكراوه بۆ چوارچيوهى تيۆرى تويزينهوهكه، بهشى سىيهم پىكهاتوه له خستنهرو و شىكردنهوهى نمونهكانى تويزينهوهكه له روى شىكردنهوهى تىكست و شىكردنهوهى موزيك، پيوهرهكانى شىكردنهوهكهش له سەر بنهمای گۆرانكارى له مهقام و ريتم و جۆرى ريتم، لايەنى جوانى بهكارهينانى دينامىك و هارمۆنى، دواتر شيوازى بهكارهينانى ئەو ستايلانەى كه له گۆرانى هاوچەرخى كوردیدا بهكارهاتوه، لهم بهشهدا دو نمونهمان ديارى كردوه له نيو گۆرانىيه

هاوچه رخنه كوردیه كاندا له دو دهیهی جیاواز، ئەو گۆرپانكارییانه دەخهینه پو كه بوته هۆی گۆرانی چێژی ئیستاتیکا لای گوینگر، نمونه كان بریتین له (شیکردنه وهی گۆرانی (بۆچی هاتی - 2001) زهکه ریا عه بدوللا و شیکردنه وهی گۆرانی (بایده بایده - 2020)ی نهفید زهردی، توژیینه وهکه به خستنه پوی ئەنجام و لیستی سهراوه كان کۆتایی دیت.

9-1 پیناسه ی زاراوه كان:

پیناسه ی چێژ: "کرده ی پیزانینی مرۆفه، راسته وخۆ په یوهندی به و شتانه وه ههیه که پێی دهزانیت، وهک بیستی پارچه موزیکیک یان پارچه هۆنراوهیهک، یان راستیهکی هه میسه بینراو بۆ چێژوهرگرتن، واته ئەو مانایه ی وهرگرتوه که هه ر شتیک یان هه ر بزواندنیکی جهسته به ئاراسته ی خۆشی، پێی دهوتریت چێژوهرگرت". (محمد، 2021، 83-202)

چێژی ئیستاتیک یان چێژی هونه ری: بریتیه "له توانای مرۆف بۆ بریاردانیک ی پاک و بیگه رده نه ی وا که له سه روه ی مه یلی خۆی و بیروباوه ری که سیانیه ی پیشه وه خته وه بی، هه روه ها توانای چێژوهرگری ئیستاتیکییانه له که سیکه وه بۆ که سیکی تر به گویره ی هه لومه رچی ژینگه یی و کومه لایه تی و پۆشنبیری و جوگرافی خۆیان به گشتی ده گۆرئ". (سید أحمد، 1442 هجری، 5) که واته لیروه ئیمه بۆمان ده رده که وئ پرس ی چێژی ئیستاتیکایی یان هونه ری پرسیکه په یوهندی زیاتری به بیر و تیگه یشتن و قولی رامانی ئەو که سانه وه هه یه که کاریکی هونه ری هه لده سه نگین، ئەمه مانای ئەوه نادا پرس ی چێژی ئیستاتیکایی یان جوانیناسی هه یچ په یوهندییه کی به هه ستی مرۆفه وه نه بی، به لکو مانای ئەوه ده دا که ئەو هه سته که سیانیه ی له ئاست کاریکی هونه ری که ئیمه مه به ستمانه، پێویسته رهگی ته واوی به زانستی که سه که و قولی و ئەزمون و ژیرییه وه هه بی، ئەمه ئەو چێژه پێوانه یییه ئیمه ده یکه ین به پێوه ر.

پیناسه ی گۆرپان: "بریتیه له جیگۆرکی له نیوان نوئ و کۆندا، که واته ده بیته نوئ هه لگری هه مو توانایی و کارامه یی و ئاسانکاری و فره یی بیت له چاوه ئه وه ی ئیستا، کۆن به و مانایه نییه که له سه ره تاوه خراپ بو بیت یان سه رتا پای بسرپته وه و نه هیلرئ. ئەوه ی نوینه بریتیه له ده سته که وتی تازه ی کومه لگا بۆ گوزه رانی دانیشتوانی، به لام کۆن ده بیته ئەو قۆناغه ی بکه ویتته ناو قالبی میژو و ببیته خشتیکی پته و و هه رمان له میژوی کومه لگای خۆی. هه یچ دیارده یه کی نوئ له ژیا نی کومه لگا کان سه ره له نادات، ئەگه ر به رده وامی ئەوه ی کۆن نه بیت، هه ر نوینه ک بناغه ی له سه ر ئەو که له پوره ده بیته که له قۆناغی پیش خۆیدا هه بوه". (قادر، 2021، 101) به پێی ئەو شیکردنه وه ی سه ره وه بیت، هونه ری موزیک و گۆرانییش له گۆرانی به رده وامدان به تایبه تی له سه ده ی بیستم و بیست و یه که م که له سایه ی پیشکه وتنی ته کنۆلوجیا و داها تنی ئامیری تازه ی سه رده میانیه وه گۆرانی گه وره رو یاندا، بیگومان گه لی کورد و هونه ری کوردییش بیه ش نین له و گۆرپانانه.

پیناسه‌ی گۆرانی له پوی زمانه‌وانی: له فهره‌نگی (کامبریدج) دا پیناسه‌ی گۆرانی به‌م شیوه‌یه کراوه، "کاری به‌ره‌مه‌ینانی ئەو ده‌نگانه‌یه که به‌گوتنی مرۆف بونه‌ته‌گۆرانی، زۆربه‌ی جاریش گۆرانی بریتیه‌یه له ئاوازی که به‌وشه‌وه". (فهره‌نگی کامبریج، ئۆنلاین)، که‌واته "گۆرانی کۆنترین به‌شی ئەده‌بی فۆلکلۆره، هه‌روه‌ک به‌شیکی دیاری هۆنراوه‌ی لیریکه. ئەم هونه‌ره زۆر له‌کۆنه‌وه په‌یدا بوه، هه‌ر له‌و کاته‌وه که هه‌شتا هۆشیاری گه‌ل له‌پاده‌یه‌کی نزمدا بوه. هه‌مو نه‌ته‌وه‌یه‌ک گۆرانی خۆی هه‌یه و گه‌ل له‌پاستیدا خۆی خولقینه‌ری، بلیمه‌تی، به‌شی زۆری گۆرانییه، گۆرانی ئاوینه‌ی گیانی میله‌ت و گه‌نج و بیر و ئامانجیه‌تی. هه‌میشه به‌قولی هه‌ست و عاتیفه و لیریکی، خۆی له‌به‌شی تری به‌ره‌می ئەده‌بی جیا ده‌کاته‌وه، گۆرانی ته‌نیا ئاوینه‌ی هه‌ستی تایبه‌تی دانه‌ره‌که‌ی نییه، به‌لکو به‌هه‌ستی فراوانی کۆمه‌لی خه‌لک ده‌رئه‌پری". (ره‌سول، 2010، 65-69)

پیناسه‌ی هاوچه‌رخ: کورد هاوچه‌رخ و عه‌ره‌ب معاصر و فارس معاصر و ئینگلیزیش Contemporary بۆ ئەو چه‌مکه به‌کاردینن، "هاوچه‌رخبون له‌روی زمانه‌وانیه‌وه به‌واتای هاوسه‌رده‌م و ئەو کاته‌ی که تیندا ده‌ژین". (الزمخسری، 1998، 657) یان ده‌توانین ب‌لین "ئەو قوناغه‌یه که ئیمه تیندا ده‌ژین، قوناغیکی بزواوه و به‌جیگیربون قایل نابیت، ئەوه‌ی ئەم‌پۆ هاوچه‌رخه، پۆژیک دادیت ده‌که‌ویتته ده‌ره‌وه‌ی بازنه‌ی هاوچه‌رخ بون و ئەوکات ته‌نیا به‌نوی ده‌مینیتته‌وه" (أسماعیل، 2003، 8)، که‌واته سه‌رده‌می ئەم‌پۆ واته (هاوسه‌رده‌م، هاوچه‌رخ) به‌م سه‌یماگه‌له‌دیتته ناسینه‌وه، سه‌رده‌می زانست و ته‌کنه‌لۆژیاییه سه‌رده‌می خیرایی و پیتشه‌که‌وتنی گه‌وره‌یه، که بوته‌هۆی ته‌کانیکی گه‌وره له‌بوا‌ری گۆرانی و موزیکدا، هه‌لبه‌ته هونه‌ری کوردیش له‌و نیوه‌نده‌داییه.

به‌شی دوهم:

١-٢ چیژی ئیستاتیکی

چیژ "توانستی مرۆفه بۆ به‌پیره‌وه‌چونی جوانی و بی‌زبونه‌وه له‌دزیوی له‌کاتی هه‌لۆیستی جیا جیای ژياندا. که‌سیکی خاوه‌نچیژ، به‌شیوه‌یه‌کی هه‌ستیارانه و به‌هه‌لسوکه‌وتی خۆی وه‌لامدانه‌وه‌ی ده‌بی و له‌ریگه‌ی ئەم وه‌لامدانه‌وه‌یه‌وه له‌جوانی ده‌گا و ده‌یبینی و بلاوی ده‌کاته‌وه و خه‌لکی تریش پینوینی ده‌کا. چیژ پینوینی به‌بیرفره‌وانی هه‌یه، توانستی تیبینی و به‌گشتیکردنی هه‌بی. چیژوه‌رگیش که‌سیکه هه‌سته‌کانی پینگه‌بیون و به‌پیر ئاواز و شیوه و واتا و ده‌نگ و په‌نگه‌وه ده‌چی، هه‌ز به‌جوانی ده‌کا و ناشیرینی ره‌ته‌ده‌کاته‌وه و ئاخ و ئۆف له‌هه‌لبزپکاوی هه‌لده‌کیشی". (البسیون، ئۆنلاین، 274)

یانیش ده‌توانین ب‌لین چیژ "له‌گه‌ل به‌رزبونه‌وه‌ی ئاستی تاکه‌کانی کۆمه‌لگا به‌تپه‌پینی کات، ده‌وله‌مه‌ند ده‌بی و خۆی له‌گه‌ل پینداویستییه مرۆییه‌کان ده‌گونجینی، بۆگه‌یشتن به‌یه‌کسانی. له‌سه‌رده‌می

دهره به گايه تيدا، كۆشك جيگه ي خانهدانان بو، جوتيارانيش له و گه وړانهدا ده ژيان كه شويني مه ر و مالات و مروف بون، به لام خانوبه رهي سه رده ميانه چيژيكي جوانينا سانه يه كه ده يه وي پيوستتي هه مو خه لك به مالي شايان و گه شاوه و تهنروس ت به خويانيان بو دابين بكا. له گه ل بلا و بونه وه ي رو شنبيريدا ئيتر چيژ چيتر نه وه نه ما پاوان ي بزار ده يه كي ده وه له مهن د ب، به لكو له گه ل هه لكشاني بو رجوازيه ت و جيگير بونيدا، چيژ به فره يي بو به به رده ست. شانبه شاني خواستي مروف بو وه كي هكيه كي زياتر، به تيه پيني سالان جواني ده بيته باو و خه لك پو ل پو ل دينه ناو قوتابخانه ي چيژي جوانينا سانه يه وه". (علبي، 2016، ئونلاين) به گويره ي پيشكه وتني كومه لگه له قوناغيكه وه بو قوناغيكي تر، چيژي گشتي كومه لگه گوړاني به سه ردا ديته، له به رنه وه ي له هه ر كومه لگه يه كدا جوړيكي ئاستي ژيان هه يه، وه ك چون چيژ له تاكيكه وه بو يه كيكي ديكه ده گوړي، ئاواش "نه و چيژوه رگريه ي له سه رسامبونيكي ساده وه دي، جيايه له و چيژوه رگريه ي له رو شنبيريه يه كي پته وه وه هه لده قولي، چيژوه رگري(تذوق) ده وه ستيته سه ر كوله كه ي چاويكي رو شنبير و گوچكه يه كي راهاتو و ده ستوپه نجه يه كي شاره زا. چيژوه رگري وه ك داهيتان وايه، كه داهيتان، وه ك ده لين گه مه يه كي ئازادانه يه، به لام گه مه يه كه بنه رته كه ي بريتيه له پسپوري و شاره زايي قو ل به بنه ماکاني هونه ر". (علبي، 2016، ئونلاين)

چيژي موزيک "هه ستتيكي واتاييه له مروفا ده تواني جوان و كريته له يه كتر جيا بكا ته وه، چيژوه رگرتني موزيكي، واتاي نه وه ده دا كه كه سيك مه شقي فيربوني كردي، بوئه وه ي تواناي نه وه ي لا دروست بوبي كه باش گوي شل بكا ت بو نه وه ي له موزيک بگات و به چيژ و هه ز و ويسته وه گوي راديرو. نه مه ش واتاي ئيستاتيكي ده دات و ده بيته مايه ي گه شه ي تيگه يشتني نه و كه سه له موزيک" (يوسف، ئونلاين)

٢-٢ جوړه كاني چيژي ئيستاتيكي

چيژي ئيستاتيكي "هه مو جوړه كاني تام و چيژ ده گريته وه وه ك نه وه ي كه بليي هه ر هه مويان بيت به يه كه وه. باشه ئيمه بوچي به م شيويه باسي ده كه ين؟ له به رنه وه ي هه ر جوړه چيژ و گه شانوه و خو شي يان شادييه كي تر كه له به ديها تني پيوستتي و تينه وتييه وه دروست بوبي، نه وا له گه ل ته واوبوني نه و پيوستتيه، يان نه و هه لومه رجه كتوپره ي كه به دييه تباو، ته واو ده ب، به لام چيژي ئيستاتيكي ناشي به هيچ شتيكي تري بچوينين، چيژي ئيستاتيكي تيگچرژاوه، هه رچي چيژه كاني ديكه ن، نه وا هه ر يه كه و به جوړي خوي تاميكي دابراو و پچراوي هه يه" (السيد أحمد، ٢٠١٣، ٤٤)، كه واته چيژي ئيستاتيكي نه و توانايه يه كه وات لي ده كات بتوانيت بريار له باره ي بابه تيكه وه بده يت، يان نه وه تا شيويه يه كي نواندن و پيشاندانه كه له ريگه ي هه ستتيكي خو ش يان ناخوشه وه ديته ده ربرين بي نه وه ي پرس ي سود و ده سكه وت رو ليان له برياردانه كه دا هه ب، نه مه جيايه له تام و چيژي خواردن يان هه ر شتيك كه په يوه نديي به له ش يان

هۆشهوه ههیه، چێژی لهش و هۆش لهگهڵ تهواوبون تیربون، دهپوکینهوه و له ناو دهچن، بهلام چێژی ئیستاتیکی ئهوه ماوه کورتهیه که ئیمه چێژی جوانی له چێژی هۆش یان تام جیا دهکینهوه. بهپێی ئهم بۆچونانهی سهروهوه و به بنهمای شارهبایی ئیستاتیکی، چێژههگری ئیستاتیکی دابهشی دو جۆر دهبن، نهڕینی و ئهڕینی:

۱-۲-۲ چێژی ئهڕینی:

ئهمه چێژی که "له جوانی دهگا و ههمو سیفهی تیکی ئهدهبی یان شوینیکی ئیستاتیکی تیدا شوووه دهکات. کاتیک گۆی له بهیته شیعریک یان قه سیدهیهک دهگرێ، به ئاسانی دهتوانی جوان و ناشیرین له یهکتر جیا بکاتهوه و هۆیهکانی یهک به یهک بژمیرێ و پیشنیازی باشتر بونی بۆ بکات، که رهنگه زهحمهت بی جوانییهکهی شوووه بکریت و دهبیته سیریکی وا که هۆشی مرۆفی بۆ پروات و میشک له ئاستیدا سهرسام بی". (النعیم، 2020، ئونلاین) ئهم جۆره چێژه یان ئهم جۆره کهسه، جیاواز لهو بۆچونانهی له پیشهوه وتان، که سیکه دهتوانی جوانی له ناشیرینی و (کریتی) جیاکاتهوه و دهستنیشانی شوینه شاراهه و نادیارهکانیان بکا و بریاری خۆشی له بارهیانوهه پون بکاتهوه، ههروهها ئهوه پیشنیازانه بخاتهرو که په ره به کاره داهیناییهکه دهدهن و به رهو باشتری و تهواوتری و بهرزتری دهبن.

ئیمه، بۆ ئهوهی چێژ له ههر دهقیکی ئهدهبی وهگرین، "پیویسته یه که مجار تی بگهین، چه ندیکیش تیگه بینمان قولتر بی، ئهوا چێژههگرییه که مان بههیزتر دهبی و نیزیکتر دهبیتهوه له مه بهسهست. ئهم جۆره تیگه یهشتنه پیویستی بهوهیه له وشه و دهبرین و پیکهاته و وینهکانی بگات، ههروهها ئهوه بابته و کیشانهی که لییان دواوه و ئهوه دیمه و بارودوخ و ههلوستانهی باسی کردون، هتد. ههر دهسته وهستانییه که له تیگه یهشتنی یهک شت له مانه، بیگومان کاریکی نهڕینی له کردهوهی چێژههگرییه که دهکات، بۆیه ئیمه پیویستیمان به په نابردنه بهر ریازی سایکۆلۆجی دهبی، به هه مان شیوهی که پیویستیمان به ریازی کۆمه لایه تی دهبی". (عوض، 2005، 77) کهواته له بابتهی چێژههگری ئهڕینیدا، چێژههگر ههر ته نیا به چێژههگرییه ئاسایی و رواله تییه کهی خۆیه وه ناوهستی، بگره تیگه بین مه رجیکی سه رهکییه له م بابته دا. کهسی چێژههگر له گشت وشه و دهبرین و وهسف و وینه و ئهوه باس و بابته تانه دهگات که کهسی داهینهر له کاره کهیدا باسی کردون و لیی دواون.

له باسی موزیکدا، بابته که مان باشتتر بۆ پونده بیتهوه، له به ره ئه وهی موزیککی ههست بزوین له وانه یه هه مو ئه وانه ی گۆیان گرتوه سه رسام و دلخۆش بکات، به لام ته نیا ئه وانه ی رۆشنییرن، ده توانن تی بگه ن و به م شیوه یه چێژیکی ئه رینیانه ی به رزی لی وه رگرن.

۲-۲-۲ چێژی ئهڕینی:

تاکی چیژوهرگر "له جوانییه که دهگا و چیژیژی لی وهردهگری، به لام ناتوانی لیکدانه وه یان هویهک بو گهیشتنه که ی خوی شروقه بکات، خاوهنی ئەم چیژه باوهری به شیوازی خوی هیه و ویژدانی خوی پی تیرچیژ دهکا، به لام ناتوانی چیژه که بو خه لگی تر بگوازیته وه". (النعیم، 2020، ئونلاین) ئەم جوړه که سانه که چیژوهرگری نهرینیان هیه، پرسه که یان ته نیا به نده به بیرکردنه وه و خه یالیان له باره ی چیژی هونه ریه وه نه ک شتیکی تر، واته پرسه که زیاتر رۆشنیرییه. بو نمونه فه یله سوفی سکوتله ندی ده یفید هیوم، "بیروبوچونی خوی له باره ی چیژوهرگری ئیستاتیکی و چیژ و پیوانه ی چیژه وه پیدشکیش کردوه و به رده وام پرسی چیژوهرگری به ستوه ته وه به پرسی عه قل و وایداناه که زنجیره یه ک کرده وه ی ئاوه زبیا نه هیه به راده یه کی گه و ره ده سه لاتیان شکاوه ته سه ر دیاریکردنی چیژی جوانیناسی له لای که سانی جیاوازا، هه روه ها هیوم بایه خیکی زوری به پرسی خه یال و رۆلی خه یال له چیژوهرگری هونه ریدا داوه، که له مه دا زور خه لک جیاوازن و ئەمه ش وای کرده بوچون و بیر له که سیکه وه بو که سیکی تر جیاواز بی، ئەویش به گویره ی خه یالی هه ر که سیکه وه به شوینی خوی" (الدحانی، ۲۰۲۰، ۸)، که واته چیژی نهرینی پرسیکه، وه ک وتمان به نده به باری رۆشنیری که سان ئەو کاته ی ته رخانی ده که ن بو چیژوهرگری هونه ر، هه روه ها به نده به ئەزمون و تاقیکردنه وه یان له مباره وه یه، نه ک هیچ شتیکی تر.

۲-۲ گۆران له چیژی ئیستانیکیدا:

گۆران دیارده یه کی سروشتی سه رتاپاگیره، ته وای بون (وجود)، چ بونی مایه کی (مادی) و چ روه ک و زینده وهر و گیانه به ران، هه ر هه مویان له گۆرانی به رده وام و نه وه ستاودان. هه روه ک فه یله سوفی گریک (هیراکلیتس) ده لی: "گۆران یاسای بونه و راره ستانیش واته مردن و له ناوچون. هیراکلیتس قسه یه کی ناوداری هه یه ده لی: تو دو جار ناتوانیت بچیته ناو یه ک ئاو، له به ره ئه وه ی ئاوه که له جاری دوهمدا گۆراوه". (حسن، 1982، 205) له قاموسی (لسان العرب) گۆران (التغیر) به م شیوه یه لیک داوه ته وه (تغیر الشیء عن حاله: تحول. و غیره: حوْلُهُ و بَدَلُهُ. کأنه جعله غیر ما کان)، ئەمه ش واتای گۆران ئەوه یه که شتیکی وای به سه ر بیت چیتر له جارانی خوی نه چیت. ریبه ری هیفوس بو تیوری گۆران، به م شیوه یه پیناسه ی گۆران ده کات و ده لی: "گۆران بریتییه له کیشه گه لیک، که هاوکات له نیوانی کومه لیک هیزی کومه لایه تی و سیاسی و رۆشنیری جوړاوجوړدا، به به شداری ژماره یه کی زور تاک و لایه ن رو ده دات" (دلیل هیفوس لنظریات التغیر، 7)، که واته هه ریه کی که له ئیمه له ژبانی خویدا پیویستی به گۆران یان گۆرینی به رده وام هیه، به لام هیچ گۆران یان گۆرینیک له خویه وه و به سانای رو نادات، بگره پیویستی به ئه رک و به ماندویه تییه کی زور هه یه که مروّف پیدشکیشی بکات له و پیناوه دا. خوی گه و ره فه رمویه تی: "ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بأنفسهم". (القران الکریم، سورة الرعد، ایه: 11)، ئەمه ش واته خوی

مهزن دنه‌ی مروّقی داوه بۆ گۆران، به‌لام نابێ و تێ بگه‌ین گۆران کرده‌وه‌یه‌کی رهمه‌کیانه‌ی له‌خۆوه‌یه، بگره‌ به‌رنامه و نه‌خشه و که‌ره‌سته‌ی پێویست له‌ مروّف داوا ده‌کات، بۆ ئه‌وه‌ی که‌ گۆرانه‌که‌ روی دا سه‌ر بکه‌وی و ببێ به‌ پرۆسه‌یه‌کی به‌ره‌مداری سو‌ده‌گه‌یین.

له‌ لایه‌کی تره‌وه‌ ئه‌گه‌ر سه‌هرنج بده‌ین ده‌بینین مروّف زۆر جار ترس و دودلی هه‌یه‌ له‌ گۆران، زۆربه‌ی خه‌لک چه‌زیان له‌ ژیا‌نی هه‌یمن و بێ سه‌ره‌ئیشه و دوره‌په‌ریزه، بۆیه‌ ده‌بێ بلیین که‌ جگه‌ له‌وه‌ی گۆران یان گۆرین پێویستیان به‌ نه‌خشه و به‌ که‌ره‌سته‌ی پێویست هه‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی رو‌ بدن، هه‌روه‌ها پێویستیان به‌ بو‌یری و به‌ بریاری پێشینه‌ش هه‌یه‌ له‌ پێناوی سه‌رکه‌وتن له‌ کاره‌که‌ و به‌دییه‌تانی داها‌تو‌یکی باشترا‌دا. که‌واته‌ "گۆران له‌ ساده‌ترین وینه‌دا بریتیه‌ له‌وه‌ی کۆمه‌لیک خه‌لک هه‌ولێک بدن، که‌ جیا بێ له‌ وه‌له‌ی باپیرانی ئه‌وان له‌ کاتیکی تردا دا‌بیتیان، که‌ ئه‌مه‌ش هه‌ر بۆ خۆی ته‌وا‌وکه‌ری کرده‌وه‌یه‌ک یان زیاتر له‌ کرده‌وه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی با‌وی ناو کۆمه‌لگه‌یه‌". (النکلاوی، 1986، 6) به‌ پێی ئه‌و وتانه‌ی سه‌ره‌وه‌، گۆران بریتیه‌ له‌ گواسته‌نه‌وه‌ له‌ باریکه‌وه‌ بۆ باریکی ترکه‌ شتی نو‌ی جیگه‌ی شتی کۆن ده‌گرنه‌وه‌. له‌ روی فه‌لسه‌فه‌وه‌ ده‌توانین بلیین گۆران به‌ده‌نگه‌وه‌هاتنی شتیکه‌ له‌ ئاست کۆمه‌لیک فا‌کته‌ری کاریگه‌ردا که‌ ده‌یانه‌وی ئه‌م شته‌ بگۆرن به‌ره‌و باریکی پێشکه‌وتوتر و په‌ره‌گرتوتر. له‌مه‌وه‌ ده‌رده‌که‌وی که‌ خه‌سه‌له‌تی گۆران ئه‌وه‌یه‌ رو‌داو‌یکی ناچاریه‌ و هه‌ر ده‌بێ رو‌بات، جا مروّف بیخوا‌زی یان خۆی لێ لا‌ بدات. شت ناتوانن یان نابێ وه‌کو خۆیان بمینه‌وه‌ تا هه‌تایه، بگره‌ پێویسته‌ به‌ره‌و‌پیش و به‌ره‌و‌زور بچن، له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌وان ئه‌گه‌ر نه‌گۆرین و پیش نه‌که‌ون، دوا‌جار ده‌بێ به‌ پێی لۆجیک و یاسای ژیا‌ن له‌ ناو بچن و رو‌به‌روی پوکانه‌وه‌ ببنه‌وه‌.

٤-٢ پیکهاته‌ی گۆرانی:

به‌و پێیه‌ی ساده‌ترین گۆرانی پیکهاته‌یه‌کی ئالۆزی هه‌یه، به‌ واتای ئه‌وه‌ی به‌ لایه‌نی که‌م گۆرانیی له‌ هۆنراوه‌ و ئاواز پیکدی، بۆیه‌ باسکردنیشی ئاسان نییه، "گۆرانی ئه‌و به‌شه‌ی موزیکه‌ که‌ به‌ ده‌نگی مروّف ده‌گوتریت، کۆمه‌لیک پیکهاته‌ی هه‌یه‌ وه‌ک (ریتم ئاواز، وشه‌). گۆرانی مروّقی رینوینی کردوه‌ بۆ دانانی هۆنراوه‌ و دروستکردنی ئامرازه‌کانی موزیک تا به‌ هۆی ئه‌و ئامرازانه‌وه‌ (له‌ره‌) قورگی کۆک بکات و ئاوازه‌که‌ی پێ برا‌زینیه‌وه‌، بۆیه‌ پێویسته‌ له‌ کاتی گۆرانی وتندا په‌یوه‌ندییه‌کی ته‌وا‌وه‌بیت له‌ نیوان وشه‌ و ئاوازا‌دا" (شاربا‌ژیری، ١٩٨٥، ٤)، که‌واته‌ گۆرانیی له‌ وشه‌ پیکدی که‌ نو‌ینه‌رایه‌تی هۆنراوه‌ ده‌کات له‌گه‌ل ئاوازی که‌ ئه‌و هۆنراوه‌یه‌ی پێ ده‌رده‌بریت و سه‌رنج‌راکیشتر و جوا‌نتری ده‌کا.

هه‌روه‌ها گۆرانیی "هونه‌ریکه‌ بنکه‌ و فه‌لسه‌فه‌ی خۆی هه‌یه، جو‌ریکه‌ له‌ جو‌ره‌کانی هه‌لچون و داچونی مروّف، چ به‌ وشه‌ و پرسته‌، چ به‌ هه‌ست و خوست و نه‌ست بیت، چ به‌ خه‌ون و ئاوات و ئازار و سو‌زی

مروڤانه. گوراني له كۆمهله ئاوازيك پيكديت له سهر بناغهي پله و پهردهي دهنگ، خراوته نيو قالبي يهك ئاوازهوه، جا له شيوهي مهقام بيت يان بهسته. (زامدار، ۱۹۸۰، ۹۶) ئهوهي ليرهدا زورتر جيگهي سهرنجه، پرسى ههچون و داچوني مروڤه. مروڤ كه لهدايكهبي بهشيوهيهك له شيوهكان ههچون و داچوني ههيه، ئهگه ر وايدابنيين گوراني بهرهمي ههچوني يان بيزاري و خهباري مروڤه، ئهوا دهگهينه ئهوا راسستيهي كه ميژوي گوراني هيندهي ميژوي ههچون لاي مروڤ كونه، له ناو ههمو گهلاني دنيايدا له كۆن و له نوي گوراني گوتن هه بهوه، كه سيك كه گوراني گوتن بكا به پيشه، ناويان ناوه گورانيبيژ.

له روي تهكنيكي جهستهيهوهش "گوراني گوتن هونهريكه پشت به ههردو سيبهكاني مروڤ ده بهستي كه وهك سههرچاوهيهكي فودانه(منفاخ)ه، بو ئهوهي فو له گهرو (ههژينهك) و ژي دهنگيهكان بكات و (با) بهرهو بو شايبي سهر و سينگ (گهورهكه رهوهي دهنگ) و بهرهو زمان و شهويله و ددان و ههردو ليو پال بني، بو ئهوهي پيتي دهنگدار و بيدهنگ به يهكهوه له گهورهكه رهوهي دهنگي مروڤ به شيوهيهكي ريكوپيك بينه دهروهه". (مايسه، 2006، 10). ئهوهي ئاشكرايه زورينهي زوري ئهوه ئهندام و ماسولكانهي مروڤ بو دروستكردي دهنگ و گوتني گوراني بهكارياندهيني، له راسستيدا ئهركي ديكه له جهستهي مروڤ رادهپهپينن، بهلام مروڤي ئاسايي ديت و ئهركي ديكه دهخاته سهر ئهوه ئهندامانه و نوزهيهك دهكا، بهلام هونهرمههه ئهولتر دهچيت و هونهركاري له دهبرپيني ئهوه نوزهيه دهكات و سههرههههه دهبيتته هونهرمههه. كورت زاكس دهليت "گوراني له چاو ئاميرهكاني موزيك كۆنتره و له پيشتره، چونكه ئهوه گهلانهي زوريش دواكهوتون به بي ئهوهي شتيك دهبرارهي موزيك بزنان، كهچي خاوهني ئاواز و گوراني خويانن، له بهر ئهوهي مروڤ ههه به مندالي و له سههرهتاي زمان پزانيهوه، كاتيک ئهكهويته گروگال ورده ورده ئاوازي چپر چپر ئهچري، تاكو فيري وشهه گونجاو دهبيت، چه ندين ئاوازي لا كۆدهبيتتهوه، به بي ئهوهي تاكه ئاميريكي سههرهتايش بزاني". (رهئوف، ۲۰۲۰، ۱۸) گهلي كورديش وهك ههمو ميللهتاني سهر روي زهوي خاوهني گوراني و موزيكي خويهتي، ههه له تهمهني كورپهيهتي و ساوايي به لاي لايهيي پر ئاواز و گوراني گوش دهكریت، نمونهي ئهه ئاوازانههه له ناو گهلي كوردا به زيندويي ماوهتهوه.

۲-۵ كرنۆلۆژياي گوران له گوراني كورديدا⁽ⁱ⁾

ههمو گورانديك له كولتور، داب و نهريت، جوړي بيركردنهوهي مروڤ، هونهر، ئهدهب، جلوه بهرگ، كهلهپور و رپورهسمي ژيان، يان ههه شتيكي تر كه سهر به هوشياريي كۆمهلهگه بي، پهيوههنديهكي راستهوخوي به گوران و پيشكهوتني ئهوه هويه ماديانهوه ههيه كه تازه سهر ههلهدهههه و شويني ئهوه هوي ماديانهه له وهپيشي خويان دهگرههوه. بهه پيهه، دهتوانين ليرهدا به كورتي بلين، پيشكهوتن و گوران له هونهري گوراني كورديدا پهيوههنديهكي راستهوخويان به دو هوي سههرهكويهه ههيه:

يه كه م: ئەو په يدا بونە تازانەى له دواى شەهەرى يه كه مى جيهانبييه وه له بوارى ته كنيكا په يدا بون و گه يينه ناوچه كهى ئيمه، وهك دامه زراندى كۆمه لىك ويستگهى راديوئى له كۆمه لىك شوئى جيا جياى كوردستان، ههروهه په يدا بونى تۆمارى دهنگى، جۆرى قهوان و شريت و كاسيت، تا دهگات به پيشكه وتنه كانى ترى سه دهى بيستهم و ئەوهى ئەمرو له م سه رده مه دا ده يبينين، ههروهه دروستبونى سه كۆى شانۆ و هۆلى كۆبونوه و گۆره پانى گۆرانى وتن و دامه زرانى تىپى موزىك ئىنجا دواى ئەوه په يدا بونى ويستگهى ته له فزيوئى.

دوهم: پيشكه وتنى ژيان به گشتى و سه ره له دانى ژيانى شاربيانه له كۆمه لگهى كوردستاندا، ئەمه يان زياتر ده كه ويته دواى ئەو سه رده مه وه ده وله تى عوسمانى تيدا له ناو چو (واته له 1918) و كۆمه لگهى كوردستان به كۆمه لگهى پيشكه وتوى دنيا دا كرايه وه، وهك كرانه وهى قوتابخانه و په ره سه ندنى هۆيه كانى خوئنده وارى و دروستبونى ژيانى ده وله مه ندانه و پيشكه وتنى شارى كورده وارى له هه ر چوار به شه كهى كوردستاندا.

ئاشكرايه كه يه كه مين ئىستگهى راديوئى كوردى سالى 1925 له ئازهر بايجانى سوڤيه تيدا كرايه وه، ئىنجا راديوئى يه ريفان له سالى 1930، راديوئى كوردى به غدا له 1939، راديوئى كوردى له كرماشان سالى 1958، ئىنجا دهنگى كوردستانى عىراق وهك ئىستگه يه كى راگه ياندنانهى شوڤشى كوردستان له سالى 1961 هوه. هه ريه كىك له م بنكه راگه ياندنى و روڤشنبير و زمانه وانبيانه، بون به پىنگه و ويستگه يه كى تازه بو سه ره له دانى هونه رى تازهى كوردى و دهنگى تازهى لاوانى تازه پىنگه ييو.

به هه مان شيوه، وهك له خالى دوهمدا باسمان كرد، پيشكه وتنى شار و بلاوبونه وهى خوئنده وارى و زيادبونى ده وله مه ندى له ناوچهى كورديدا، شانبه شانى ئىستگهى راديوئى، له پال هۆيه كانى گواستنه وهى (وسائى نقل) وهك ئۆتۆمۆبيل و شه مه نده فەر و رىگه وبانى پيشكه وتو ته كانىكى گه وره يان به هونه رى موزىك و گۆرانى كوردى دا. ئەمه يه كه مين جار بو خه لكى ناوچهى جيا جيا و شيوهى ئاخاوتنى جيا جيا به م جۆره بلاوييه به يه ك بگهن و كۆ ببنه وه و دابنیشن و به يه كه وه گوى له هونه رى گۆرانى كوردى بگرن.

لاوكى "شىخ مه حمود"ى كاويس ئاغا له رىگهى شه پۆلى راديوئى كوردى به غداوه، شانبه شانى ده يان ستران و گۆرانى چهن دان دهنگى وهك هونه رمه ندى گه وره عه لى مه ردان و سئوه و مه مه د عارف و هه سه ن زيره ك ده گه يشتن به هه رچوار لاي كوردستان و گه لى كوردستانيان له روى نهك ته نيا گۆرانى، به لكو له روى هۆشيارى سياسيشه وه يهك ده خست. ئەم ئىستگه كوردى به غدا له به ره وهى ده وله ت خه رجى به كهى ده كيشا، بوبو به ده رفه تىكى گه وره بو پيشكه وتنى هونه رى گۆرانى كوردى، كه چهن دان

هونهرمه‌ندی له به‌شه‌کانی تری کوردستانه‌وه بۆ خۆی راده‌کیشا تا سنور بېرن و بېن به‌شدارى له‌م ناوه‌نده هونه‌رییه مه‌زنه‌دا بکه‌ن، وه‌ک هونه‌رمه‌ند عه‌یشه‌شان له باکوره‌وه و هونه‌رمه‌ند محمه‌د شیخۆ له رۆژئاواوه، جگه له هونه‌رمه‌ندانی رۆژه‌لاتی کوردستان.

راديوۆی کرمانشانی که قوتابخانه‌یه‌کی ده‌وله‌مه‌ند بو، له‌ویوه ده‌نگی سه‌ید عه‌لی ئەسغه‌ر و حه‌سه‌ن زیره‌ک و ماملی و مه‌زه‌ری خالیقی و ده‌یان هونه‌رمه‌ندی تر، به‌گۆچکه‌ی کورد له‌هه‌مو شوینیکی دور و نزیک ده‌گه‌یشتن. ده‌توانین ب‌لین یه‌که‌مین جار بو هونه‌ری کوردی له‌بواری بچوک بچوک و دابراوه‌وه، بگوازیته‌وه بۆ بواری فراوان و هه‌مولاگر.

هه‌ر له‌م رادیۆ کوردییانه‌وه بو که ده‌نگی تازه‌ی وه‌ک شه‌مال سائیب و ره‌شۆل و محمه‌د سالح دیلان و باکوری و فوئاد ئەحمه‌د و ره‌سول گه‌ردی و ته‌حسین ته‌ها و عومه‌ر دزه‌یی و ناسری ره‌زازی و چه‌ند ده‌نگی ئافره‌تییانه‌ی وه‌ک نه‌سرین شیروان و گوله‌هار سه‌ریان هه‌لدا و پێ گه‌یین. له‌ زۆربه‌ی شاره کوردییه‌کاندا تیپی موزیکی بچوک بچوک دامه‌زران، که هه‌ندیکیان به‌شداریی کارایان له‌پیشه‌که‌وتنی هونه‌ری گۆرانی کوردیدا کرد، وه‌ک تیپی موزیکی سلیمانی و تیپی مه‌وله‌وی و تیپی باواجیی کۆیه و تیپی هونه‌ری میلیی هه‌ولیر و تیپی موزیکی ده‌وک. ئامیری موزیکی ی مؤدیرن و پیشه‌که‌وتو به‌فره‌وانی گه‌یشتن به‌ کوردستان و بلاو بونه‌وه.

ویزای هه‌مو ئەوانه‌وه‌ی له‌ سه‌ره‌وه و تمان، گۆرانی کوردی له‌م سه‌رده‌مه تازه‌یه‌دا پیشه‌که‌وتنیکی گه‌وره‌تری به‌خۆیه‌وه بینی ئەویش بۆ یه‌که‌مین جار کردنی شیعری شاعیران بو به‌گۆرانی، که عه‌لی مه‌ردان و سه‌ید عه‌لی ئەسغه‌ر و تایه‌ر توفیق و حه‌سه‌ن زیره‌ک و شه‌مال سائیب له‌پۆلی هه‌ره‌ پێشه‌وه‌ی ئەم گۆرپانه‌وه دین، ئینجا دوا‌ی ئەوه مه‌زه‌ری خالیقی و فوئاد ئەحمه‌د و ته‌حسین ته‌ها. ده‌شی ب‌لین که‌وا رزگاربونی هونه‌ری گۆرانی کوردی له‌ چوارچۆیه‌ به‌رته‌نگه‌که‌ی فۆلکلۆر، گۆران و پیشه‌که‌وتنیکی یه‌کجار گه‌وره بو له‌ هونه‌ری گۆرانی کوردیدا، ده‌بێ ئەوه‌شمان به‌سه‌ردا تێ نه‌په‌ری که‌وا سه‌ره‌له‌دانی قۆناغی کردنی شیعری شاعیران به‌گۆرانی، گۆرانیکی تریشی له‌ پال خۆیدا هینایه‌ گۆری ئەویش سه‌ره‌له‌دانی ئاوازده‌نه‌ر بو له‌ گۆرانی تازه‌ی کوردیدا، که ئەمه‌ خالیکی هه‌ره‌ گرینگه‌ بۆ پیشه‌که‌وتنی هونه‌ری گۆرانی و موزیکی کوردی.

خالیکی تر ماوه‌ته‌وه که له‌م پیشه‌کییه کورته‌دا ئاماژه‌ی پێ ده‌ین ئەویش سه‌ره‌له‌دانی سرودی نه‌ته‌وه‌یی و سیاسیی له‌ گۆرانی کوردیدا، سروده‌کانی ئەه‌ی ره‌قیب (شیعری دلدار) و نه‌ورۆز (شیعری پیره‌میر) و ده‌می راپه‌رینه (شیعری گۆران) و چه‌ندانی تر دین که هه‌ر یه‌که‌یان پۆلیکی هه‌بوه له‌ پیشه‌که‌وتن و گۆرانی هۆشیاری کوردییانه له‌ ریگه‌ی گۆرانی کوردییه‌وه.

كاكله و بهر كهوتى هه مو ئه و پيشكهوتن و گۆرانا نهى كه له سه دهى بيسته م له هونه رى گۆرانيى كورديدا پيدا بون، ده ركه وتنى هونه رمه ندى گه و رهى كورد شـقـانـپـهـرـوـهـر بو (كۆتايى حه فتايه كان و سه ره تاي هه شـتايه كان) كه سيكوچكه ي (ره سه نايه تى كوردى و پيشكه وتنى سه رده ميانه و هه ستى تازى نه ته وه بيانه ي كوردى) هه مو به جاريك له خويدا كو كر دبو وه. شـقـانـپـهـرـوـهـر راپه رپيني ك بو له بواري دهنگ و موزي ك و هه له به ست، كه بۆى لوا له ماوه يه كى كورتدا گويچكه ي هه مو كورد بكا به يه ك گويچكه بو ئاوازه كاريگه ره كانى خۆى.

دواتر راپه رپيني سالى 1991 ده روازه يه كى گه و ره ترى بو گۆراني ميژويبيانه له گۆرانيى كورديدا كر ده وه. له م ميژوه به دواوه، سه ره راي ئه و بنه ما ماديانه ي له دواى چاره كى يه كه مى سه دهى بيسته مه وه بناخه ي گۆراني ميژويبيان دروست كر دبو، بنه ماي تازى و گه و ره تر پيدا بون، ئه وانيش زۆربونى ئيسـتـگـه ي ته له فزيۆنى و راديۆى و به ره و پيشـچـونى په يمانگه هونه رييه كان و زۆربونى تيپى موزيكي و سه ره له داني ژماره يه كى گه و ره هونه رمه ندى دهنگخۆش و سـتـرـانـبيژ، له هه مو ئه مانه ش گرنگتر، يه كه م: دابينبوني نازادى راده ربرين و گۆرانيى گوتن بو، دوهم: پالپشتى ده سه لاته كارگيرييه سياسييه خۆمالييه كه ي كوردستان بو له هونه رى گۆرانيى كوردى. ئه مپۆش ده بينين هه ريمي كوردستان خاوه نى چه ندين كه نالى ئاسمانين و وه شانيان ده گات به هه مو دنيا، ژماره يه كى زۆر له م كه نالانه پالپشتى هونه ر و هونه رمه ندانى بواري گۆراني ده كهن و واين كر دوه گۆرانيى كوردى له گۆران و پيشكه وتنى به رده وامي خۆى نه وه ستى.

به شى سيبه م:

۳- چوارچيوه ي پراكتيكي جيبه جيكردى تويزينه وه:

گۆراني چيژيان وه رگرتنى ئيسـتـاتـيـكى له هونه ر له سه رده ميكه وه بو سه رده ميكي تر، پرسيكه پيوه ندى به په ره سه ندى هۆى ئابورى و كۆمه لايه تى و رۆشنبيريى كۆمه لگه ي مرۆقه وه هه يه، هه روه ها له سه رده مى هينورى و گه شه ي خوينده وارى و رۆشنبيريى و هونه ريدا، چيژى جوانكاريى زياتر و خيراتر گه شه ده كات و به ره و پيشـده روات، چيژ به پنى ژينگه و ده وروبه رى سه رويشت و ئاووه وا گۆراني به سه رداهاتوه، چونكه هه ر قوناغه و هه ر ژينگه يه ك، رۆشنبيريى خۆى هه يه كه چيژى جيا ده خولقيني و جياوازه له قوناغ و ژينگه ي ترى پيشه خۆى، بۆيه وه ك بنه مايه كى گشتى، ده شى بلين رۆشنبيريى به رزتر، چيژى به رزتر په يدا ده كا. ئه م به شه ي تويزينه وه پيكه اتوه له نمايشكردن و شيكردنه وه ي نمونه كانى تويزينه وه، پيوه ره كانى شيكردنه وه له سه ر بنه مايى گۆرانكاريى له مه قام و رپتم و جوړى رپتم، لايه نى جوانى به كارهيئانى ديناميك و هارمۆنى، دواتر شـيـوازي به كارهيئانى ئه و سـتـايـلانـه ي كه له گۆراني هاوچه رخي كورديدا به كارها توه، واته نمونه ي گۆرانييه كان كام سـتـايـلـن. له م به شه دا دو نمونه مان

دياريكردوه له نيو گورانييه هاوچهرخه كورديه كاندا له دو دهيهي جياواز، به شيكردنه وهمان له تيكست و موزيك، ئەو گۆرانيكانه كه بۆته هۆي چيژي ئيسستاتيكا لاي گوئگر، ئيتير ئايه ئەو چيژه ئهريني بيت يان نهريني بيت كه بۆته هۆي گوراني چيژ دهيانخهينهرو، ههچهنده گوئگر ئازاده له ههلبژاردني گوراني دلخوازي خۆي كه گوئ له چ جوړه گورانيهك بگريت، ئيمه دهمانهويت باسي ئەو گۆرانيكانه كه له تيكست و جوانكاري له ناو ميلودي وستايلى جوړي گوراني و تهكنيكي توماري گورانيهكه و دواتر ئاستي ئەدای گورانيبيژ كراون بييانكهين، بۆيه له م بهشدا دو نمونهي جياواز، له دو دهيهي جياواز دهخهينه رو.

• شيكردنه وهي گوراني (بۆچي هاتي - 2001) زهكهريا عهبدو لالا

• شيكردنه وهي گوراني (بايده بايدە - 2020) نهفيد زهردی

۱-۳ شيكردنه وهي گوراني (بۆچي هاتي) له روي تيكست و موزيكه وه

گوئتي: زهكهريا عهبدو لالا

هۆنراوهي: سهركهوت رهسول

ئاواز: بژار ديلان

سالي بلاوبونه وه: 2001

تيكستي گورانيهكه:

هاتوي دو دل گوايه راگورهكه ي كوئم	بۆچي هاتي، تا بزاني كه من چۆنم
هاتوي راپاي، كه سيكي تريت خوش دهوي	بۆچي هاتوي له م غوربه ته چيت ليم دهوي؟!
فرميسك و خويني زوريشته به چاوم پشت	ليم دور به تو، شهونمي بوي گولت جيھيشته
به لاي هه مو گول و جوانيشيدا ناچي	ئوهي جاري دركي ئەشقي به دلدا چي
هاتوي ديسان دل له تاوت بتليته وه	بۆچي هاتوي تا زامي كون بكوليته وه
دو به هاره من بي تۆمه، دو به هاره تو بي مني	دو به هاره له تو ونم، له من وني

۱-۱-۳ گوراني چيژ له تيكستي گورانيهكه دا

ئەم شيعره له روي كيشه وه له سه ر كيشي په نجهي خو مالى كوردي نوسراوه (۴ + ۴) ه به مشيوهيه:

ها/توي/دو/دل // گوا/يه/را/گو // ره/كه/ي/كو/نم	بو/چي/ها/تي // تا/ب/زا/ني // كه/من/چو/نم
۴	۴

گورانيهكه له روي كيشه وه گورانيكي ئەوتوي به سه ردا نه هاتوه، چونكه ئەم كيشه له ئافيشته و ئەدهبياتي گوران و ئەدهبياتي كوردي دواي قوناغي كلاسيزم ههيه و دهيان شيعري بي هۆنراوه ته وه.

له روى سه رواشه وه جوت سه روايه و ئەمەش دوباره فۆرميكي كۆنى سه روايه له شيعرى كورديدا و دريژكراوهى شيعره كاني پيش خۆيه تي. سه رواي ئەم شيعره به مشيوهيه (ديرى يه كه م (م-م)، ديري دوهم (ئ-ئ)، ديري سينيەم (ت-ت)، ديري چوارەم (ئ-ئ)، ديري پينجەم (ه-ه)، ديري شەشەم (ئ-ئ)).

له روى زمانى شيعره كه وه زمانىكي ساده و كوردىيه كي پەتي و رهوان به كارها توه و كه م وشەى بيگانەى تيدا ده بينرين و ئەو وشانەى له شيعره كه شدا به كارها تون، هينده به كارهيئراون وهك وشەى كوردىيان ليها توه. هەر ئەم مامه له كردنه له گەل زماندا، واكردوه زمانه كه به رهو ئەو زمانه بشكيتە وه كه خەلك رۆژانه و له ژيانى رۆژانه دا به كاريدە هينى، ئەمەش يه كيكه له تايبه تمه ندييه هه ره دياره كاني شيعرى هاوچه رخ.

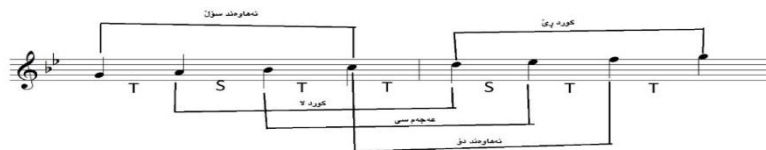
به كارهيئاني كي شىكي سادهى خومالى و سه روايه كي ئاسان و خۆبه دهسته وه دهرى خومالى و زمانىكي ساده و ساكار و پاراو، هه مويان به يه كه وه ساده يه كي زورجوانيان داوه به شيعره كه و وايان ليكردوه خوينەر و گوئگري كورد كه دهيانخوينتە وه له سه ر زار و گوئى قورس نه بى و چيژى لى ببينى.

۳-۱-۲ گۆرانی چيژ له شيكرده وه موزيكي گۆرانيه كه دا

مه قامى گۆرانيه كه

- مه قامى گۆرانيه كه له موزيكي رۆژه لاتيدا به (نه هاوهند) ناسراوه، له موزيكي رۆژئاواييدا پي ده گوتري (ماينه ر) يان "minor"، واته بچوك، هو كاري ناوانيشى به بچوك ده گه ريتته وه بۆ ميانەى نيوان دهنگى يه كه م و سينيەم (ميانهى سيانى بچوكه)، يه كه م و شه شه م كه (ميانهى شه شى بچوك) ه هه ره له بهر ئە وهش ناوى په يژهى بچوكى لينراوه". (لۆقله ك، 2000، 109)
- بنكهى سه ره كي مه قامى گۆرانيه كه دهنگى سۆل (G) يه واته (نه هاوهند له سه ر سۆل)، يان په يژهى سۆلى بچوك، به و شيوه يه ش دنوسريت (Gm).

مه قامى نه هاوهند - سۆل

نمونهى (1,1)

- په يژهى نه هاوهند تايبه تمه ندييه كي نه رمى هه يه، بۆيه ش له ئاوازه نه رم و هه سستيار و خه مبار و خه مئاميزه كاندا زياتر پشت به و مه قام و په يژهيه ده به سترى به تايبهت له موزيكي رۆژئاواييدا، له كاتيكا له موزيكي رۆژه لاتيدا چەند مه قاميكي له و مه قامه ش خه مبارتر هه يه.

- دهتوانين بلين ئەو ئاوازه به موزيک و گۆرانيه که شيه وه زياتر ستاييلیکی پوژئاوايی به کارهيناوه، له بهر ئەوه نيه که په يژه که له پوژئاواش به کار دیت، به لکو له بهر ئەوه ييه کومه لیک تايبه تمه ندى له ئاوازه که دا هيه که زياتر په يوهستن به ياساکانی په يژه ی ماینه ری پوژئاواييه وه.

ریتمی گۆرانيه که

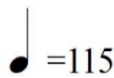
- کيشی ریتمی گۆرانی کيشی 4/4 ه، واته چوار ترپه له بارپیکدا.
- له م ئاوازه دا ئەم شیوه ریتمیانه له نوسینی نۆته کان به کارهینراوه.

- پیکهاته ی جوړی ریتمی گۆرانيه که به گشتی له (سامبا) ی پوژه لاتيه وه نزیکه، به لام هه ندیک گۆرانکاری له پیکهاته که دایه، سامبا جوړ و پیکهاته ی زوره، به شیوه ييه کی گشتی به م جوړه ييه.

- پیکهاته ی ریتمی گۆرانيه که چه ند جاریک ده گۆریت به و شیوه ييه:
- سه ره تا به پيانۆ و موزیکی سترینگ و چه لو ده ست پی ده کات به بی ئامیری ریتم، به لام ریتم له ژه نینی پيانۆ که دا دروست بوه، واته پيانۆ جوړیک له ریتمی به موزیکه که به خشیوه.
- خیرایی ریتمی موزیک بریتیه له 115 ترپه له خوله کیکدا، به جوړیکی تر دهتوانين بلين نواریک یه کسانه به 115.

دینامیک:

- موزیک و گۆرانی دینامیک زور له خو ناگرن، ته نیا چه ند جاریک گۆرانکاری هیه له که میک پيانۆ بو که میک فۆرتی له که میک فۆرتی بو فۆرتی و له پيانۆ به شیوه ييه کریشانۆ بو فۆرتی.

The image shows a musical score for a song. It consists of three systems of staves. The first system includes a vocal line (T) and two violin lines (Vln.). The vocal line has lyrics: "bo çî ha- tî- ta b z a nî ke min ço- nm---". The first violin line has a dynamic marking of *mf* and a performance instruction "8v. down". The second violin line has a dynamic marking of *mp*. The second system includes a violin line (Vln.) with dynamics *mp* and *f*, and performance instructions "roll ritm" and "gorankari tarkibai ritm". The third system includes a vocal line (T) and two violin lines (Vln.). The vocal line has lyrics: "fuey cu rê- drkî e- ş qî bedl da-".

نمونه‌ی (1,2)

جوانکاری: له موزیکدا که مترین وردهکاری جوانکاری به کارهاتوه، دهکریت بلتین موزیکیکی تا رادهیهک سادهیه له روی زهخرهفهوه له چهند شویننیک شیوهی ئهپهچهتوره به کارهاتوه.

The image shows a musical score for a harmonium. It consists of two systems of staves. The first system includes a violin line (Vln.) and a piano line (p.). The piano line has chord symbols: Gm, Cm, F, Eb, Gm. The piano line also has a dynamic marking of *f*.

نمونه‌ی (1,3)

هارمۆنی:

له م بهرهمه دا کۆرد و هارمۆنی کۆن و نوێ به کارهاتوه، به لām رهچاوی یاساکانی هارمۆنی کۆن و نوێ به وردی له هه مو پویکه وه نه کراوه، ئه وه ش شیوازی باوی موزیکی رۆژه لاتیی به تایبه تی له دوا ی سالانی هه فتاکانی سه ده ی رابردو، دو دهنگ یان سه ی دهنگ له یه ک کاتدا به کارهاتوه، به و شیوه یه ی ئاوازدا نه ر یاخود موزیسیانی دابه شکار پیی خۆش بوه، جو له کان له دوا ی یه کتردا دورن له پابه ندبون به یاساکانی کلاسیک هارمۆنی. له کۆی گشتی دهنگه کان له سه ر یه کتر به شیوه ی ستونی هه ستیکی جوان به گوینگر

دەبەخشیت، لە بەردەوامی کۆی دەنگەکان بەشیوەی ئاسۆیی و بەکارهینانی ئەکۆردی دۆمینانت زۆر کەم بەکارهاتووە لەجیاتى ئەو ئەکۆردى حەوتى بەکارهینراوە، بەهۆى ئەوەى کە نۆتەى (فا) ناچۆرەل لە میلۆدیە کە بەکارهاتووە، هەر بۆیە ناکریت دۆمینانتى (سۆل) ماینەر بەکاربیت، لەبەرئەوەى دۆمینانت لەم پەیزەیه ئەکۆردى (رئى) گەورە واتا ماجۆر نۆتەى (فا) دیزى تێدایە.

لە هەندیک شوێندا پەرەلێلى موزیک هەمان شت لەلایەن ئامپەرەکانى (ستریگ) هەو دەژەندریت، بە میانەى دوی و سییانی وەک پۆلیفۆنییەکی زۆر سادەى دو دەنگى کە بەگشتى لەم جۆرە بەرھەمانە بەکارهینانی باوە، ئەویش رەنگیکى جوان و سووک دەبەخشیت بەرھەمەکە، واتا قەرەبالغیەکی زۆر دەنگى بەکارنەهینراوە، سووکە لەسەر گوێچکە، بەلام کاریکى ریکوپیچک لە ئەنجامدا دەرکەوتووە، لەچوارچێوەى بەکارهینانی ئەکۆردەکان، هەروەها ئەوانیش بەشیوەیەکی سادە بەکارهینراون، واتە ئەکۆردى حەوتى، ئیگمۆنت و دیمینیش هتد... گوئیستی نابین لەم بەرھەمە.

The image shows a musical score for a song in Sorani. It consists of two systems of staves. The top system includes a Tenor (T) staff with a melody and lyrics, a Violin (Vln.) staff, and a Viola (Vln.) staff. The bottom system is similar but includes a note '(1.4) نمونه‌ی' (sample) under the Viola staff. The lyrics are: '---e wê lêm dūr be---to- şewnmê--- buu---y gult cê--- hêşt frmêskûxwê--- -nî zorî--- şt be ça--wm'. The score includes dynamic markings like 'f' and 'f'.

چەند سەرنجیک لە بارەى موزیکى گۆرانییەکە:

- جۆرى ستایلى بەرھەمەکە (پۆپ)ە، ئەو ستایلە لە پۆژئاواوە وەرگیراوە، لەگەڵ تاییبەتمەندى پۆژھەلاتى تیکەل کراوە، هەروەها ریتیمیکى ئارام بەخشیشى ھەیه بوەتە ھۆى چیژ وەرگرتن لای گوێگر.
- ئەدای گۆرانییژ بۆ ئاوازی میلۆدى گۆرانىە کە زۆر لە ئاستیکى بەرزە، ئەدایەکی تیز و تۆن گەلینکی خاوینە.
- ئاستى موزیک لەپۆی میلۆدیەو زۆر باش و ئەکادیمى و وردە.
- ئاستى تۆمارکردن و ستۆدیۆ لە ئاستیکى مامناوەندە، بۆ ئەو سالیى بەرھەمەکەى تیادا تۆمارکراوە زۆر گونجاو بوە، بەلام بۆ ئیستا ئەو ئاستە بەجیماوە لەچاوپیشکەوتنى تۆمارى ئەمپۆ.

- ئاستى به كارهينانى ئاميرهكان له پوى دابه شکردنه وه زور باشه، به لام هيچيان ئاميرى زيندو نين، هموى ئاميرى ئه ليكترونيه ئه وهش خالى لاوازي به ره مه كهيه.

۲-۳ شیکردنه وهی گۆرانی (بايده بايده) له پوى تیکست و موزیکه وه

تیکست: نه قید زهردی

ئاواز: نه قید زهردی

گوتتی: نه قید زهردی - خه تهر

سالی بلاوبونه وه: ۲۰۲۰

تیکستی گۆرانییه که:

بایده بایده	بایده بایده
لایده لایده	لایده لایده
قسه مان له سه ره ئه کهن	قسه مان له سه ره ئه کهن
شادی قه دهغه ئه کهن	شادی قه دهغه ئه کهن
به لام خویان خه ریکن	به لام خویان خه ریکن
هه ره رۆژ مۆدیلیکی تر	هه ره رۆژ مۆدیلیکی تر
هه مو رۆژ جنیوم پیده دا	هه مو رۆژ جنیوم پیده دا
مافیای هه یه له و شاره دا	مافیای هه یه له و شاره دا
زه ره ره زه ره ره زه ره ره	زه ره ره زه ره ره زه ره ره
ماشه لای لیبیت له و به شه ره	ماشه لای لیبیت له و به شه ره
زنجیر و به نه خوینی ئال و والایه	زنجیر و به نه خوینی ئال و والایه
شه هاده ی باشتیرین فشه که ره	شه هاده ی باشتیرین فشه که ره
کوردم له گه ل وه زعه که راهینا	کوردم له گه ل وه زعه که راهینا
ئه وه ی لای تو ده سپیکه ئه زیزم	ئه وه ی لای تو ده سپیکه ئه زیزم
خۆت له گه لمان، رابینه	خۆت له گه لمان، رابینه

۱-۲-۳ شیکردنه وهی گۆرانییه که له پوى تیکسته وه:

ئه م گۆرانییه له پوى کیشی شیعرییه وه تیکه له و تیکه لیه که شی شاعیرانه و لیزانانه نه کراوه، به لکو چون گونجاوه، وا کیشه که ی ریکخراوه. مه به ست له چون گونجان ئه وه یه، دارپژهری شیعره که (که ناکری ناوی

بنين شاعير)، بىرۆكه يه كى هه بوه و بىرۆكه كه كى ده برپوه و هه و ليشداوه هه ردو ستونى ده قه كه له روى كيشه وه هاوسهنگيان له نيواندا هه بى، ئه وهى ليره كيشه ي دروستكردوه ئه مه يه، ئه م شيعره نه كيشى هه يه و نه بى كيشيشه، به مجوره:

له دو دىرى سه ره تادا (كيشى ٤+٤) به كارها توه كه وهك گوتمان كيشى كى خومالى كوردى يه، ئىنجا ئه و شهش دىره ي له دوای ئه م دو دىره ي سه ره تا دىن له سه ر كيشى (٣+٤) هونراوه ته وه كه دوباره ئه مه ش كيشى كى ره سه نى كوردى يه، به لام له م ده قه دا به كه موكوپى زور و لهنگى به رچاو كه لكى لى وه رگى راوه. دوا دىره كانى ئه م ده قه له سه ر هىچ كيشى كى نه هونراوه ته وه و له روى كيشه وه ئازاده، به لام ناتوانى بلين ده قه كه ده قى كى ئازاده، چونكه به شيوه يهك له شيوه كان هه م سه رواى هه يه و هه م كيش. ئه و تىكه لى و بى سه روبه رى يه له كيشى دارشتنه كه دا هه يه، مرؤف ده گه يه نيته ئه و باوه رى كه ئه مه ئه گه ر تىكستى كى ئه ده بى ش بى، ئه وا خراپترين جوړى تىكسته.

له روى سه رواوه ده توانى بلين له تىكسته كه دا په پره وى جوت سه روا كراوه و ئه مه شه جوړى كى ئاوازى شيعرى داوه ته وه تىكسته كه و هه ر ئه م هوكاره شه واى لى كردوين نه توانى برپارى ئه وه بده ين كه ئه مه تىكستى كى ئه ده بى نى به و دوره له ئه ده بى ات.

زمانى شيعره كه زمانى كى ساده و ساكارى بازاريه، له كه م تىكستى كوردى دا ئه م زمانه بازاريه ده بينى كه ئه مه ده كرى لاي هه ندىك له خوينه ران به بوپرى لىكبدرى ته وه و لاي هه ندىكى دىكه ش به سنور به زاندى و كارى كى نا ئه خلاقى و گالته كردن به هه ست و سوژى خوينه ر و گوپگرى ده زان.

ئه م ده قه به پيوه ره ره خه نى به ئه ده بى به كان بى، تىكستى كى جوان نى به و ئه و جوان نه بونه شى وا ده كا كه مترین چى به خوينه ر و گوپگر بى، بوپه تاراده يه كى زور داته پى و پاشه كشى جوانى و چى وه رگرتن له ده قه كه ده بينى.

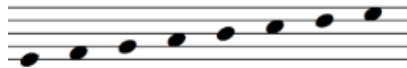
٢-٢-٣ گورانى چى و شىكرده وه له موزى كى گورانى به كه دا

ئه م به ره مه دو ستاى لىكدراره، يه كه ميان ستاى پوپه كه له دنيا دا زور به ربالاوه و ئه و به شان ده گرى ته وه كه ميلو دى سه ره كى به ره مه كه ن، دوه ميان ستاى "رىستاتىف (Recitative)"، برىتبه له وشه ي رىتمدار، يان گورانى گوتن له سه ر شيوه ي په خشان، زور جار به شيوه ي گفتوگو له كارى موزى كى دا پيشكه ش ده كرىت له نيوان به شه كانى گورانى به كاندا. له رىستاتىف دا ده برپى نه كان وهك قسه كردن به رىتم جى به ده كرىت و تىاى دا جوړى كى له ئىستاتىكاي نى شاندى (هرز) خوى ده نوينى. گرنگه كه خىراتر كردنى روداوه كانى نيوان به شه كانى گورانى به كانه" (عید، 2006، 388).

ئەو جی سەرئەنجام بەرھەمەدا، جۆریک لە ریتمی تیا دایە پەيوەست نیه بە مەقام و میلۆدیەو، لە سەدا 70% نزیکە لە میلۆدی قسەکردن و هاوارکردن.

مەقامی گۆرانیەکە: مەقامی گۆرانیەکە لە موزیکی پۆژھەلاتیدا بە (کورد) ناسراوە و لە موزیکی پۆژئاواییدا ناویکی دیاریکراوی نیه، لەبەرئەوێ مەقامی کورد لەسەر دەنگی (می) هیچی بەرزۆک و نزمۆکیکی بەر ناکەوێ، نزیکە لە موزیکی غەربییەوێ کە هاوشانی ئەو مەقامە مەقامی ماینەرە لەسەر (لا)، مێجەر لەسەر (دۆ) هەیه، ئەوانیش هیچ نیشانەیهکی گۆرانییاین بەرناکەوێت، بەلام لەمۆدە کۆنەکانی یۆنانی مۆدی (فریجیان) ی پێدەگوتریت.

E Phrygian

- بنگە ی سەرەکی مەقامی گۆرانیەکە دەنگی می (E) یە، واتە کورد لەسەر (می)
- ئەو پەیزەیه تاییبەتمەندییەکی ناسکی هەیه لە موزیکی پۆژھەلاتیدا.

مەقامی کورد لەسەر می

نمونه ی (2,1)

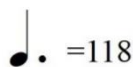
ریتمی گۆرانییەکە

- کیشی ریتمی گۆرانیەکە 6/8 ه، واتە شەش کپۆش لە باریکدا.
- لە ئاوازەکەدا ئەم شیۆه ریتمییانه لەنوسینی نۆتەکاندا بەکارھێنراون.

نمونه ی (2,2)

- خیرایی ریتمی موزیک بریتیه لە 118 تریه لە خولەکیکدا، بەجۆریکی تر دەتوانین بلین نواریکی خالدار یەکسانە بە 118

دینامیک: له م بهرهمهدا تا رادهیهکی باش دینامیک کاری پیکراوه وهک (پیانۆ، میزۆ پیانو، میزۆ فۆرتی، فۆرتی، دهبل فۆرتی، کریشانۆ، دیمیناندۆ) ههم له موزیک و ریتما ههم له گۆرانی.

Drum Set

Tenor

Violin

14

D. S.

88

T

/In.

92

. S.

T

/In.

نمونه ی (2,3)

له موزیکدا که مترین ورده کاری جوانکاری به کارهاتوه، دهتوانین بلین ههر به کار نه هاتوه، موزیکی زۆر سادهیه له پوی زهخرهفهوه هیچی تیادا به کار نه هاتوه جیگای سهرنج بیت. ههروهها له گۆرانیشدا که مترین جوانکاری به کارهاتوه جگه له کهمیک گلیساندۆ نه بی

T

نمونه ی (2,4)

هارمۆنى: به شىئوهيهكى گشتى زانستى هارمۆنى له م بهرهمه دا به كارنه هاتوه، تهنه مؤتيقيكي بچوك له سه ره تاوه به تهنه گويبيستى ده بين به شىئوهى ئه ستيناتا، واته هه ميشه دوباره ده بيته وه كه ياوه رى موزيك و گورانييه كه ده كات. له م بهرهمه دا ناتوانين باس له ورده كاريى هارمۆنى بكه ين، له بهرئه وهى هيج بايه خ و كاري له سه ر نه كراوه، له م جو ره گورانيانه دا ده كرا له كو تايى ميلو دى و گورانييه كه كاري هارمۆنى بو ئه نجام بدرى ت. له چوارچيوه ي به كارهي ناني ئه كو رده كان، هه روه ها ئه وانيش به شىئوهيهكى زور ساده به كارهي نراون، واته ئه كو ردى حه وتى، ئيگمونت و ديمينيش هتد... گويبيستى نابين له م بهرهمه.

چه ند سه رنجي ك له باره ي موزيكي گورانييه كه

- ئه وهى له ستايلى ئه و گورانيه دا به دى ده كرى، ستايلى (پوپ)ه، كه ستايلىكي زياتر روژئاوايييه، كه متر شىئوهى ئه دا و ستايلى موزيكي كوردي و روژه لاتي پيوه دياره.
- له بهرهمه كه دا جگه له وهى گورانيبيژى سه ره كى شىئوهى ستايلى (ريسيتاتيف) (Recitavive) به كارده هينيت، گورانيبيژى ميوانيش به ناوى (خه تر) به هه مان ستايلى به شداره كه نزيكه له ستايلى (راپ)ه وه، له بهرئه وهى گورانيبيژى سه ره كى نيه و ميلو دى ديارى كراوى نيه، تهنه وهك ميوان به شداره، بويه نه مانكرده به شى سه ره كى بابته ي بهرهمه كه.
- موزيك ئاستيكي به رز نيه و نزمه، ميلو دى زور زور ساده و ساكاره، ئه وهى پالپشتى ئه م بهرهمه يه موزيك نيه به لكو ريمه.
- ئه داى گورانيبيژ تا راده يه ك نو رماله، توانيوه تى له و ستاييله ي خويدا مه له بكات، به لام ئه دا يه كى گرنگ و ته كنيكيكي بهرچاو و زه خره فه يه كى جوان و ميانه يه كى زور بونى نيه له ئه داى گورانيه دا.
- تو مار كوردي بهرهمه ئاستيكي زور باشه، به رونى تو ماري ده نگ كراوه و ريمى كى باشى بو دانراوه.
- به كارهي ناني ئاميره كان ئاستيكي زور سه ره تاييه، ئاميري زيندو به كار نه هاتوه به ئاميريكي ريمي ئه ليكترونى و ده نكيكي ئه ليكترونى بهرهمه كه تپه ريندراوه.
- سه ره راي ئه وهى هه مو به شه كانى ئاستى كه م و ميانه يه كه م و ئاستى مامنا وه ند و ئاميري ئه ليكترونييه، به لام به ته واوى هه ست به وه ده كرى كه ريمي به رز و ديار و به هيز و بزوينه ر پالپشتى ته واوى بهرهمه كه يه.
- به گشتى بهرهميكي ساده يه، زانستى موزيك، هارمۆنى، ميلو دى به هيز، دابه شكردن، ستايلى كوردي، زه خره فه، زوريك له و شتانه ي تريشى تيا دا نيه كه پيوسته له بهرهميكي سه ركه وتو و زانستى و هونه رى و ئاست به رزدا هه بن.

ئەنجامەکان

- دەقی گۆرانی (بۆچی هاتی) لە روی تیکستەوه سادە نوسراوه و ئەو سادەیهش بە جوانی بەسەر دەقه که دا شکاوه ته وه و چیژ به خشه، هەرچی گۆرانی (بای ده)یه، له گه ل ئه وه ی سادە نوسراوه، به لام ئەم سادەییە مامەله ی دروستی له گه ل نه کراوه و دهقیکی جوانی لی به رهه م نه هاتوه و به مهش ئاستی چیژ به خشی له چاو گۆرانیی یه که م زۆر له خواره وه یه.
- به رهه می (بۆچی هاتی) له سه ره په یژه ی نه هاوهنده که تاییه تمه ندی که نه رمی هه یه، بۆیه له ئاوازه نه رم و هه ستیار و خه مبار و خه مئامیزه دا زیاتر پشت به و مه قام و په یژه یه به ستراره، جۆری ستایلی به رهه مه که (پۆپه)، که ئەو ستایله له پۆژئاواوه وەرگیراوه و له گه ل تاییه تمه ندی پۆژه لاتی تیکه ل کراوه، جگه له وهش ئەوه ی له م به رهه مه دا بوه به چیژ لای گوینگر، ئەوه یه که ریتمیکی ئارام به خشیشی هه یه و ئەدای گۆرانیییژ و میلودی گۆرانییه که زۆر له ئاستیکی به رزه، ئەدایه کی تیر و تۆن گه لیکی خاوینه، دواتر ئاستی موزیک له روی میلودیه وه زۆر باش و ئەکادیمی و ورده.
- به رهه می (بایده بایده) دو ستایلی لیکدراوه، یه که میان ستایلی پۆپه دوه میان ستایلی "ریستاتیف" (Recitative) ه. که بریتیه له وشه ی ریتمدارو دهربرینه کان وه ک قسه کردن به ریتم جیبه جی ده کریت په یوه ست نیه به مه قام و میلودیه وه، واته زیاتر قسه کردن و هاوارکردنه، شیوازی گۆرانی وتنه که رهنگدانه وه ی گۆرانی هاوچه رخی پۆژئاواوییه. له م به رهه مه موزیک ئاستیکی به رز نیه و نزمه، میلودی زۆر سادە و ساکاره ئەوه ی پالپشتی ئەم به رهه مه یه موزیک نیه بگره ریتمه. جگه له وهش ئەدای گۆرانیییژ تا راده یه ک نۆرما له، توانیویه تی له و ستایله ی خۆیدا مه له بکات، ئەوه ی به ته واوی هه ستی پی ده کری که ریتمی به رز و دیار و به هیژ و بزوینه ر پالپشتی ته واوی به رهه مه که یه.

Changing the Aesthetic Taste in Two Modern Kurdish Songs

Ashna Omar Hama Aziz¹ - Nasser Hashim Baden² - Sangar Qadir Sheikh Mohammed³

¹College of Fine Arts, Salahaddin University- Erbil, Kurdistan Region, Iraq.

²the College of Fine Arts, Basra University, Iraq.

³Kurdish Language Department/Language College, Salahaddin University- Erbil, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract

Human being always looking for changes and experiencing new things. Since the art directly connected to the social and psychological phenomena, the meaning of aesthetics keeps changing. Therefore, it is common to see that the individual constantly looks for new styles, abandoning the old music and songs.

This study, Changing Aesthetic in Two Modern Kurdish Song, is analyzing the differences between the two selected songs within the last twenty years regarding text, melody, rhythm, and song. It highlights that to what extent the songs are connected to the aesthetic feeling of their times.

The importance of this research is that it clarifying the aesthetic feeling in the Kurdish modern music and song, revealing that it is a principal issue that never should be neglected in any art criticism. Therefore, the study is about aesthetic in art in general and modern music and song in particular.

In addition to the introduction, and abstract, the research is composed of three chapters. The first chapter is about the general structure of the research including the problem and the importance of the research, the goal of the research, the tools and the limits of the research, and the terminology.

In the second chapter, the structure of the research divided into different subjects such as aesthetic feeling, Aesthetic types, change in the aesthetic feeling, and the introduction to the historical changes in the Kurdish song.

The third part is devoted to the implementation if the outcomes of the research which is composed of illustration and analyzing the case studies, analyzing the text, and practical music. The research ends with the result and the list of resources.

Key Words: Change, Taste, Esthetics, Modern, Kurdish Song.

سه رچاوه كان

- باكوری، (2006)، ته مه نیک گۆرانی، ئاواز، موسیقا و خوشخوانی، به شی یه که م، چاپی یه که م، له بلاو کراوه کانی ده زگای ئاراس، چاپخانه ی وه زاره تی په روه رده، هه ولیر.
- باكوری، (2008)، ته مه نیک گۆرانی، ئاواز، موسیقا و خوشخوانی، به شی دوهم، چاپی یه که م، له بلاو کراوه کانی ده زگای ئاراس، چاپخانه ی ده زگای ئاراس، هه ولیر.
- پیرپال، فه ره اد، (2010)، میژوی گۆرانی موسیقای کوردی، خویندنه وه یه کی ره خنه گرانه، بلاو کراوه ی ده زگای ئاراس، چاپی یه که م هه ولیر.
- ره ئوف، سه لاج، (2020)، پۆلینکردنی فورم په یژه کانی موسیقای کوردی، چاپخانه ی سه رده م، سلیمانی.
- ره سول، د. عیزه دین مسته فا، (2010)، لیکۆلینه وه ی ئه ده بی فولکلوری کوردی، چاپی سییه م، ده زگا و چاپ و بلاو کراوه ی ئاراس.
- زامدار، محمود، (1980)، ده روزه یه ک بو گۆرانی کوردی، چاپخانه ی دارالحریه، به غدا.
- سالار، ئەحمەد و سائیب، ژیمۆ شه مال، (2010) شه مال سائیب: ژیان و هونه ر، چاپی یه که م، له بلاو کراوه کانی ده زگای ئاراس، چاپخانه ی ده زگای ئاراس، هه ولیر.
- شارباژیری، عوسمان، (1985)، گه نجینه ی گۆرانی کوردی، چاپخانه ی الزمان، بغداد.
- قادر، سه رو، (2021)، که لتور و کیشه کانمان، چاپخانه ی پوژه لات، هه ولیر.
- لۆقله ک، ولیه م، (2000)، بنه ماکانی موزیک، وه رگێرانی له ئینگیزییه وه ع.ج. سه گر مه، چاپخانه ی دانان، سلیمانی.
- محمد، سمکو، (2021)، ئیستاتیکا "دیالیکتیکی ئه خلاق و زانست" چاپخانه ی مه م و زین.
- مه ردان، عه بدولقادر عه لی، (2008)، بیره وه ری، گه لای پایز، ریکخستن و لیکۆلینه وه ئەحمەد سه یید عه لی به رزنجی، چاپخانه ی ده زگای ئاراس، هه ولیر.
- هاشمی، عادل، (2012)، ده نگ و ئاوازه کوردیه کان، وه رگێرانی زا هیر مه مه د کۆیی، زنجیره بلاو کراوه ی ژماره (5) بنکه ی مه قام، هه ولیر.
- القران الکریم، سورة الرعد، ایه: 11.
- اسماعیل، د. عزالدین، (2003)، آفاق الشعر الحديث والمعاصر في مصر، دار غریب.
- الزمخشري، ابی القاسم جارالله محمود بن عمر بن احمد، (1998)، اساس البلاغه، تحقیق محمد باسل، دار الکتب، بیروت.
- النکلاوي، أحمد (1968)، التغير والبناء الاجتماعي، مكتبة القاهرة الحديثة، القاهرة.
- السیدأحمد، الدكتور عزت (2013)، الجمال وعلم الجمال، حدوس واشراقات للنشر، الطبعة الثالثة، عمان.
- الدحاني، بدر (2020)، فن فلسفة الفن وعلم الجمال، مداخل وتصورات، دائرة الثقافة، حكومة الشارقة.
- حسن، عبدالباسط محمد (1982)، التنمية الاجتماعية، مكتبة وهبة، القاهرة.
- دلیل هیفوس لنظریات التغير، الممارسات العملية لفكر نظريات التغير.
- عوض، د. ابراهيم (2005)، التذوق الادبي، مكتبة الثقافة، الدوحة - قطر.
- عید، کمال الدین، (2006)، آعلام ومصطلحات الموسیقی الغربیه، دارالوفاء لدنیا الطباعة والنشر، الاسکندریه.

سيف الدين، مایسة (٢٠٠٦)، دراستی تقنیات الغناء العربی، الناشر: أكاديمية الفنون السلسلة: دفاتر الأكاديمية موسیقی، القاهرة.

سیداحمد، د. خالد حسن عثمان (1442هـ هجری)، التذوق والنقد الفني، جامعة أم القرى، المملكة العربية السعودية،

خوشناو، رزگار حسن احمد، (2022)، چاوپیکهوتن به شیوهی پرسیار و وهلام له ریگه‌ی توره کومه لایه تییه کان، مهسنجر، بهریزیان له کیشوه‌ری ئوستورالیا و تویتزه له ههولیری پایتهختی هه‌ریمی کوردستان ریکهوتی ١٩-٥-٢٠٢٢، کاتژمیر ١١:٤٩ دهقیقه‌ی بهیانی.

سعید، د. دلشاد محمد، (2022)، پسیور له (دراسة عن الموسيقى الكرمانجية) التركيز على أغاني الدبكات لمنطقة کرمانجی الجنوبية، چاوپیکهوتن به شیوهی پرسیار و وهلام له ریگه‌ی توره کومه لایه تییه کان، وهتس ئه‌پ، بهریزیان له ولاتی نه‌مسا و تویتزه له ههولیری پایتهختی هه‌ریمی کوردستان ریکهوتی ٢١-٥-٢٠٢٢، کاتژمیر ٢:٣٠ دهقیقه‌ی دواى نیوه‌رو. کریم، عدنان، (2022)، به شیوهی پرسیار و وهلام، هۆتیل نوبل، شارى ههولیر، پایتهختی هه‌ریمی کوردستان ریکهوتی ١٠-٦-٢٠٢٢، کاتژمیر شه‌شی ئیواره.

النعم، محمد بن صالح، التذوق الادبي، مصادره- أقسامه، الجزيرة، الجمعة/السبت 11 سبتمبر 2020. ئهم مالىهره له لایه‌ن تویتزه‌روه له مانگی (ره شه‌می) ی 2022 سه‌ردانی کراوه.

<https://www.al-jazirah.com/2020/20200911/cm27.htm>

البسیونی، محمود، تریبة الذوق الجمالي ئهم مالىهره له لایه‌ن تویتزه‌روه له مانگی (نه‌ورۆز) ی 2022 سه‌ردانی کراوه.

تریبة الذوق الجمالي (qu.edu.qa)

علبی، أحمد، الذوق الفني، مجلة (العربي الكويتي)، العدد 395، المجلس الوطني للثقافة والفنون والاداب. ئهم مالىهره له لایه‌ن تویتزه‌روه له مانگی (ره شه‌می) ی 2022 سه‌ردانی کراوه.

الذوق الفني (nccal.gov.kw)

هاجر، مفعوم التغير وأنواعه، 17 نوفمبر 2016، ساعه 17:00 ئهم مالىهره له لایه‌ن تویتزه‌روه له مانگی (رئیه‌ندانى) ی 2022 سه‌ردانی کراوه.

مفهوم التغير و أنواعه | المرسل (almrsal.com)

یوسف، أسعد جواد. ئهم مالىهره له لایه‌ن تویتزه‌روه له مانگی (رئیه‌ندانى) ی 2022 سه‌ردانی کراوه.

محاضرات-مادة-التذوق-الموسیقی-الصف-الثالث-تربية-فنية (qu.edu.iq).pdf

ئهم مالىهره له لایه‌ن تویتزه‌روه له مانگی (گه‌لاویژ) ی 2022 سه‌ردانی کراوه.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/song>

¹ بۇ نوسىنى كرنولوژىيى گۆران له گۆرانىيى كوردىدا پشتمان بهستوه بهم سه رچاوانه ي خواره وه:

- 1- باكورى، ته مەنىك گۆرانى، ئاواز، مۇسىقا و خوشخوانى، به شى يه كه م، چاپى يه كه م، له بلاوكراوه كانى ده زگاي ئاراس، چاپخانه ي وه زارته ي په روه رده، هه ولير 2006.
- 2- باكورى، ته مەنىك گۆرانى، ئاواز، مۇسىقا و خوشخوانى، به شى دوهم، چاپى يه كه م، له بلاوكراوه كانى ده زگاي ئاراس، چاپخانه ي ده زگاي ئاراس، هه ولير 2008.
- 3- عەلى مەردان، بیره وه رى، گەلای پایز، ئاماده كوردنى عەبدولقادر عەلى مەردان، رېكخستن و ليكۆلینه وه ئەحمەد سه يید عەلى به رزنجى، چاپخانه ي ده زگاي ئاراس، هه ولير 2008.
- 4- ئەحمەد سالار و ژیمۆ شەمال سائیب، شەمال سائیب: ژيان و هونەر، چاپى يه كه م، له بلاوكراوه كانى ده زگاي ئاراس، چاپخانه ي ده زگاي ئاراس، هه ولير 2010.
- 5- فه رهاد بېرپال، میژوی گۆرانى مۇسىقاي كوردى، خویندنه وه یه كى ره خنه گرانه، بلاوكراوه ي ده زگاي ئاراس، چاپى يه كه م هه ولير 2010.
- 6- عادل هاشمى، دهنگ و ئاوازه كوردییه كان، وه رگيرانى زاهير محەمه د كۆيى، زنجیره بلاوكراوه ي ژماره (5) بنكه ي مه قام، هه ولير 2012.
- 7- چاوپيکه وتنى هونه رمه ندى گۆرانبيژ عدنان كريم، به شيوه ي پرسيار و وه لام، هوتيل نۆبل، شارى هه ولير، پايته ختى هه ريمى كوردستان رېكه وتى 10- 6، 2022، كاتژمير شه شى ئيواره.
- 8- دكتور دلشاد محمد سعيد، پسپور له (دراسة عن الموسيقى الكرمانجية) التركيز على أغاني الدبكات لمنطقة کرمانجیى الجنوبية، چاوپيکه وتن به شيوه ي پرسيار و وه لام له ريگه ي توره كومه لايه تيهه كان، وه تس ئەپ، به ريزيان له ولاتى نه مسا و تويزه ر له هه وليرى پايته ختى هه ريمى كوردستان رېكه وتى 21- 5- 2022، كاتژمير 2:30 ده قيقه ي دواى نيوه رۆ.
- 9- رزگار حسن احمد، ناسراو به رزگار خوشناو، چاوپيکه وتن به شيوه ي پرسيار و وه لام له ريگه ي توره كومه لايه تيهه كان، مه سنجەر، به ريزيان له كيشوه رى ئوستوراليا و تويزه ر له هه وليرى پايته ختى هه ريمى كوردستان رېكه وتى 19- 5- 2022، كاتژمير 11:49 ده قيقه ي به يانى.